

Mészáros Ágnes

Szótörténeti adatok az egészség-gazdaságtan témaköréből

A rendszerváltás óta eltelt 25 év alatt tömegesen alakultak ki új szakterületek, a korábban is létezett szakmák rohamos fejlődésnek indultak, és ezzel együtt sajátos nyelvhasználatuk is megváltozott. A változás legszembeötlőbb jege rendszerint a gombamódra szaporodó szakszókészlet. Ezek a szakszavak olyan mértékben jelennek meg és módosulnak, hogy többségük nem kerülhetett még a szótárakba, hiszen nyelvészeink nem képesek ilyen ütemben feldolgozni ezeket az új nyelvi jelenségeket. Sem megjelenésükről, sem létezésükről nem veszünk teljes mértékben tudomást, és kialakulásuk története is a feledésbe vész, ha nem próbálunk felzárkózni anyanyelvünk szókincsének bámulatos mértékű gazdagodásához. Nemcsak a rendszerváltás óta kialakult szakkifejezések zöme hiányozik szótárainkból, hanem a korábbi korszakok szaknyelveinek jellemző nevezékantát is csak részlegesen ismerhetjük fel eddig megjelent etimológiai szótárainkban, szótörténeti gyűjteményeinkben.

Az egészség-gazdaságtan tipikusan a rendszerváltás után bontakozott ki, ám kevesen tudják, hogy a szakterület közel 120 éves múltra támaszkodik. A Magyar Orvosi Nyelv hasábjain a kedves olvasó már találkozhatott a témakörbe tartozó pénzügyi és természetbeni ellátások, a gyógyszer-támogatás szakszókincsének kialakulásáról szóló tanulmányokkal (Mészáros 2009a, 2009b, 2010). Az ott szereplő szakszavak olvasmányos formában megírt történetét kiegészítve további adatokkal táblázat (1–4.) foglalja össze, amely mutatja, hogy az adott szakszó milyen alakban és jelentésben, mikor és hol bukkant fel vélhetően először. Ha mégis olvashatunk adatot a szakkifejezés eredetéről az alábbiakban felsorolt szótárakban, a forrás megjelölésű oszlopban megtaláljuk a hivatkozást (szürke szövegkiemeléssel). A szótárakban nem szereplő első és a későbbi módosult előfordulást bizonyító források többsége jogszabályokban található.

Általában nehéz vagy nem lehetséges a szavak első előfordulásának idejét megállapítani, ám ebben az esetben a szakterület legjellegzetesebb kifejezéseinek keletkezési ideje nagy eséllyel megegyezik az első jogszabályi előfordulásuk idejével, mivel a törvények, rendelkezések rögzítették egy-egy új

szakszó bekerülését a szakszókincsbe. Kivételt képez néhány olyan szakkifejezés, amely nem csak a tárgykör szókincséhez tartozik, például *gyógyfürdő*.

A táblázat feltünteti a szakkifejezés társadalmi érvényességét is, amely azt jelzi, hogy a fogalom korlátozott vagy általános használatú nyelvi elem-e. Az általános használatú szakkifejezéseket feltehetően az egész szakmai beszélőközösség ismeri. A korlátozott használatú szakszavak elterjedőben (új szavak, neologizmus) vagy visszaszorulóban (régisavak, archaizmus) vannak a szakszókincsben. (Természetesen azokat a szakkifejezéseket is archaizmusoknak tekintjük, amelyek már teljesen kikerültek a nyelvhasználatból.) A rendszerváltás után keletkezett és terjedőben levő szakkifejezéseket soroltuk a neologizmusok közé. Esetenként a társadalmi érvényesség oszlopában az intézkedés megszűnésének az éve is látható. Jelölések a táblázatban: á. h. elem = általános használatú elem, régi = archaizmus, új = neologizmus.

Az egészségbiztosítás témaköréhez tartozó *társadalombiztosítás, egészségbiztosítás, vizitdíj, a pénzügyi és természetbeni ellátásokat* kifejező szakszavak kialakulásának idejét, fejlődését és módosulását, esetleg szócsaláddá válását a táblázatbeli adatok segítségével 2009-ig figyelhetjük meg.

Az adatgyűjtést a következő szótárakban, szógyűjteményekben, kéziszótárakban szereplő adatokkal való összevetés segítette:

- Benkő Lóránd (főszerk.) (1967–1984) *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–IV. Budapest (röviden: TESz.).
- Juhász József – Szőke István – O. Nagy Gábor – Kovalovszky Miklós (szerk.) 1978. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest (röviden: ÉKsz').
- Kiss Gábor – Pusztai Ferenc 1999. *Új szavak, új jelentések 1997-ből*. Tinta Kiadó, Budapest.
- Minya Károly 2003. *Mai magyar nyelvújítás*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Minya Károly 2007. *Új szavak I*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

- Szarvas Gábor – Simonyi Zsigmond 1890–1893. *Magyar nyelvtörténeti szótár. A legrégebb nyelvemlékektől a nyelvújításig I–III.* Budapest (röviden: NySz.).
- Szily Kálmán 1902–1908. *A magyar nyelvújítás szótára I–II.* Budapest (röviden: NyÚSz.).
- Pusztai Ferenc (főszerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár,* Budapest (röviden: ÉKsz.²).
- Zaicz Gábor 2006. *Etimológiai szótár,* Tinta Könyvkiadó, Budapest.

A népszerű négykötetes történeti-etimológiai szótár egészen 1984-ig viseli gondját a magyar szókészletnek. A rendszer-váltás után robbanásszerűen végbemenő szókincsbeli gyarapodás eredményeit frissített kiadás gyűjti majd össze, amely

jelentős mértékben támaszkodik elődjének adataira. Az Új etimológiai szótár várhatóan 2015 elejére készül el a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének nyilatkozata alapján (<http://www.nyest.hu/hirek/mit-varhatunk-az-uj-magyar-etimologiai-szotartol>).

Lelkesedést merítve a TESz. megújítására irányuló munkából, az egészség-gazdaságtan szakszókészletének eredetére vonatkozó kutatási eredményeket érdekességként, tájékoztatásként akár szótáríráshoz is felhasználható formában a következő táblázatok összegzik.

A táblázatok korábbi előfordulások megadásával folyamatosan bővíthetők és kiegészíthetők.

1. táblázat. Társadalombiztosítás, egészségbiztosítás

Szakkifejezés	Első adatolt előfordulás	Társadalmi érvényesség	Forrás
társadalom	1834	á. h. elem	TESz.
szociális biztosítás	1918	régi	Propper, 1918
társadalmi biztosítás	1928	régi	Pallasz nyomda, 1928
OTI (Országos Társadalombiztosító Intézet) társadalombiztosító, társadalombiztosítás	1928	régi á. h. elem	1928. évi XL. tc.
társadalombiztosítási SZTK (Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ)	1950	á. h. elem rég	1950: 36. tvr.
TAJ (társadalombiztosítási azonosító jel) ■ TAJ-kártya ■ TAJ szám	1997	új	1997. évi LXXXIII. tv.
betegség esetén való segélyezés, betegsegélyezés	1891	régi	1891. évi XIV. tc.
betegség esetére való biztosítás	1907	régi	1907. évi XIX. tc.
betegségi biztosítás	1927	régi	1927. évi XXI. tc.
egészségbiztosítás	1991	új	1991. évi LXXXIV. tv.
Egészségbiztosítási Alap	1991	új	1991. évi LXXXIV. tv.
OEP (Országos Egészségbiztosítási Pénztár) ■ MEP (Megyei Egészségbiztosítási Pénztár)	1993		1993. évi CXV. tv.
Egészségbiztosítási kártya = EU-kártya	2006		2006. évi CXV. tv.
egészségbiztosító (= egészségbiztosítási szerv), egészségbiztosításért felelős miniszter	2006	új	2006. évi CXV. tv.

2. táblázat. Pénzbeni ellátások

Szakkifejezés	Első adatolt előfordulás	Társadalmi érvényesség	Forrás
segély (anyagi támogatás)	1832	á.h. elem	TESz.
kézpénzsegély	1927	régi	1927. évi XXI. tv.
gyermekágysegély	1891	régi	1891. évi XIV. tc.
gyermekágyi segély	1907		1907. évi XIX. tv.
terhességi segély	1919		1975. évi II. tv.
terhességi-gyermekágyi segély	1975	á. h. elem	http://www.babazo.hu/bebi/20070515gyas.html
tyús, tyús	2007	új	
szoptatási segély	1917	régi	1917. évi VII. tc.
anyasági segély	1949	régi	1040/1949. Korm.r.
anyasági támogatás	1998	á. h. elem	1998. évi LXXXIV. tv.
gyermekápolási táppénz	1948	á. h. elem	8880/1948. Korm.r.
gyermekápolási segély (gyes)	1967	á. h. elem	3/1967. (I. 29.) Korm.rend.
gyermekápolási díj	1985	á. h. elem	3/1985. (I. 17.) MT sz. rend
(gyed)	1997	új	217/1997. (XII. 1.) Korm.rend

Szakkifejezés	Első adatolt előfordulás	Társadalmi érvényesség	Forrás
gyermeknevelési támogatás (gyet) gyermekgondozási támogatás (=gyes, gyed, gyet)	1993	új	32/1993 (II/17) Korm.r.
keresetképtelen keresőképtelen	1891 előtt is 1907	régi á. h. elem	1891. évi XIV. tc 1907. évi XIX. tv.
táppénz (= keresetképtelenség idején járó juttatás) jelentésmódosulás (korábban: foglyok, rabok ellátási alapja) (ÉKsz ¹)	1891	á. h. elem	1891. évi XIV. tc.
szinonimák: segélypénz, betegpénz táppénzsegély, betegsegélyezési táppénz	1891 1907	régi régi	1891. évi XIV. tc. 1907. évi XIX. tv.
a táppénznek fele a táppénz fele fél táppénz (a kórházba utalt beteg tag hozzátartozói részére a kórházban való ingyen ellátáson felül még a táppénz fele is kifizetendő)	1891 1907 1927	régi régi régi	1891. évi XIV. tv. 1907. évi XIX. tv. 1927. évi XXI. tv.
táppénzsegélyezés baleseti táppénz	1975	régi á. h. elem	1975. évi II. tv.
táppénzt kap táppénz jár táppénzben részesül	1907 1927 1975	á. h. elem	1907. évi XIX. tv. 1927. évi XXI. tv. 1975. évi II. tv.
táppénzre igényt tarthat táppénzre való igény táppénzre jogosult ■ táppénzre való jogosultság ■ táppénzre jogosultság táppénzjogosultság	1891 1927 1975 1997	á. h. elem á. h. elem új	1891. évi XIV. tv. 1927. évi XXI. tv. 1975. évi II. tv. http://a-munkaado-lapja.cegnet.hu/2004/5/tappenzjogosultsag
a táppénz kifizetése táppénzfizetés	1907 2008	á. h. elem új	1907. évi XIX. tv. 2008. évi I. tv.
táppénzkiadás	1991	új	1991. évi III. tv.
a táppénz folyósítása táppénzfolyósítás	1975 2008	á.h. elem új	1975. évi II. tv. http://penzugysziget.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1927%3A19etettel&catid=260&Itemid=387
temetkezési segély temetési segély	1891 előtt is 1975	régi á. h. elem	1891. évi XIV. tc. 1975. évi II. tv.

3. táblázat. Természetbeni ellátások (egészségügyi szolgáltatások)

Szakkifejezés	Első adatolt előfordulás	Társadalmi érvényesség	Forrás
segély (= segítség) támogatás	1772	régi	TESz.
ingyen orvosi segély ingyen orvosi gyógykezelés orvosi gyógykezelés házi orvosi ellátás ■ járóbeteg-szakellátás	1891 1907 1927 1997	régi régi á. h. elem á. h. elem	1891. évi XIV. tc. 1907. évi XIX. tv. 1927. évi XXI. tv. 1997. évi LXXXIII. tv.
kórházi ápolás	1891 előtt is	á. h. elem	1891. évi XIV. tc.
gyógyintézeti ápolás magánkórházi/magán-gyógyintézeti ápolás	1927	á. h. elem régi	1927. évi XXI. tv.
fekvőbeteg-gyógyintézetben történő gyógykezelés fekvőbeteg-gyógyintézeti ellátás magánklinika	1972 1997 1998	á. h. elem új új	1972. évi II. tv. 1997. évi LXXXIII. tv. http://www.mycentrope.com/hu/home/2829/maganklinika-budapest-oetcsillagos-egeszseguegyi-koepontjai
házi ápolás házi kezelés házi segítségnyújtás otthonápolási szolgálat otthoni szakápolás otthoni hospice ellátás	1891 1928 1993 1993 1997 1997	á. h. elem régi új új	1891. évi XIV. tc. 1928. évi XL. tc. 1993. évi III. tv. 1997. évi LXXXIII. tv.

Szakkifejezés	Első adatolt előfordulás	Társadalmi érvényesség	Forrás
fogászati segély fogászati ellátás	1927 1997	régi új	1927. évi XXI. tv. 1997. évi LXXXIII. tv.
tejsegély anyatejellátás	1927 1997	régi új	1927. évi XXI. tv. 1997. évi LXXXIII. tv.
tápszer csecsemőtápszer	1837 1927	á. h. elem á. h. elem	Zaicz 1927. évi XXI. tv.
anyatej-helyettesítő csecsemőtápszer ■ anyatej-kiegészítő (elválasztási) csecsemőtápszer = babatej	2003	új	23/2003. (V.9.) ESzCsM rend
csecsemő kelengye csecsemőkelengye adható	1519 1787 1927	á. h. elem rég rég	Zaicz TESz. 1927. évi XXI. tv.
csecsemőkelengye-juttatás	1970	régi	1007/1970. kormányhatározat
szülészeti támogatás szülészeti segédkezés szülészeti ellátás szülési szabadság	1891 1927 1972 1948	régi rég á. h. elem á. h. elem	1891. évi XIV. tc. 1927. évi XXI. tv. 1972. évi II. tv. 10700/1948.
egészségvédő és gyógyítószolgálat, egészségvédő és gyógyító eljárás, népegészségvédő eljárások	1928	régi	1928. évi XL.
gyógyító-megelőző ellátás	1972	á. h. elem	1972. évi II. tv.
a betegségek megelőzését és korai felismerését szolgáló egészségügyi szolgáltatások, gyógykezelés céljából végzett ellátások	1997	á. h. elem	1997. évi LXXXIII. tv.
gyógyintézet gyógyvíz gyógyfürdő gyógyfürdősegély ellátással járó gyógyfürdő	1835 1837 1838 1927 1927	á. h. elem á. h. elem á. h. elem rég rég	TESz. TESz. NyÚSz. 1927. évi XXI. tv.
gyógytényező gyógyfürdőtelep	1928	á. h. elem rég	1928. évi XL. tc.
éghajlati gyógyintézet ■ gyógyüdüdő ■ gyógyiszap ■ gyógybarlang ■ gyógyforrástermék ■ gyógyhely	1972	á. h. elem	1972. évi II. tv.
fürdő- és klímagyógyintézet ■ természetes gyógytényező ■ gyógyklíma ■ barlangterápiás intézet (= gyógybarlang) ■ gyógyászati ellátás = gyógyfürdőellátás	1997	új	1997. évi CLIV. tv.
fürdőgyógyászati ellátás, csoportos gyógyúszás, gyógyvízes gyógymedence, gyógyvízes kádfürdő	2004	új	5/2004. (XI. 19.) EüM rend.
„a betegnek a kórházba való ingyen beszállítása”	1891	régi	1891. évi XIV. tc.
betegszállítás mentőszállítás	1972	á. h. elem rég	1972. évi II. tv.
sürgősségi betegszállítás	1997	új	1997. évi LXXXIII. tv.
utazási költséggel ellátni tartozik	1907	régi	1907. évi XIX. tv.
beszállítási és hazautazási költség terheli	1927	régi	1927. évi XXI. tv.
utazási költségtérítés	1997	új	1997. évi LXXXIII. tv.

4. táblázat. Vízitdíj

Szakkifejezés	Első adatolt előfordulás	Társadalmi érvényesség	Forrás
kórháziapidíj	2006	új	2006. évi CXV. tv.
vízitdíj* (az otthoni szakápolás finanszírozása a vizitek száma alapján)	1999	új (-2008)	43/1999. Korm. rendelet
vízitdíj* (a járóbeteg-ellátásban fizetendő fix díj)	2006		2006. évi CXV. tv.

Szakkifejezés	Első adatolt előfordulás	Társadalmi érvényesség	Forrás
vizütbérlet vizitdíjfizetés	2006		2006. évi CXV. tv.
vizitdíj-fizetési kötelezettség vizitdíjköteles ellátás vizitdíj-befizetőhely vizitdíj-automata	2007		http://www.gyongyostv.hu/cikkoldal.php?view=1634 http://index.hu/belfold/koka2515/
vizitdíjpótlás vizitdíj-kompenzáció vizitdíj-visszaigénylés vizitdíjbevitel-kiesés	2008		http://index.hu/politika/belfold/vztdsz7549/ http://www.weborvos.hu/lapszemle/vizitdij_kompenzacio_majd_kiderul/113553/ 2008/IX. tv.

5. táblázat. Gyógysertzámogatás, gyógyászati segédeszközök árához nyújtott támogatás

Szakkifejezés	Első adatolt előfordulás	Társadalmi érvényesség	Forrás
gyógyszer	1828	á. h. elem	TESz.
gyógyszertár	1829	á. h. elem	TESz.
gyógyászati segédeszköz	1891	á. h. elem	1891. évi XIV. tc.
gyógyszerkiszolgáltatás költségesebb gyógyászati segédeszköz, kevesbé költséges gyógyászati segédeszköz, az orvos által kiállított vényekre történő gyógyszer-kiszolgáltatás, gyógyszerköltség gyógyszerellátás	1927	régi rég rég rég á. h. elem á. h. elem	1927. évi XXI. tv.
gyógyászati segédeszköz-ellátás ■ orvosi rendelvény ■ gyógyászati célra alkalmatlan gyógyszer ■ forgalomba hozatalra engedélyezett gyógyszer	1972	á. h. elem	1972. évi II. tv.
gyógyszerár ■ gyógyszerrendelés ■ gyógyászatisegédeszköz-rendelés ■ gyógyszerforgalmazás ■ gyógyszerpiac ■ gyógyszerkeret ■ gyógyszerterápia ■ a gyógyszerárhoz nyújtott támogatás ■ indikációhoz kötött támogatásban részletített gyógyszer ■ támogatással /nem/ rendelhető gyógyszer ■ külön szabály szerinti támogatással rendelhető gyógyszer ■ gyógyászati céllal rendelt gyógyszer	1997	új	1997. évi LXXXIII. tv.
gyógyszerkutató ■ gyógyszerfejlesztés ■ gyógyszergyártás ■ gyógyszerkészítés ■ gyógyszerhatás ■ gyógyszerminőség ■ gyógyszerellenőrzés ■ gyógyszerfelhasználás ■ gyógyszeradomány ■ gyógyszerhatóság ■ gyógyszerhulladék ■ gyógyszerforma ■ gyógyszerkészítmény ■ gyógyszer-nagykereskedelelem ■ Európai Gyógyszerügynökség ■ kábítószerként minősített gyógyszer ■ pszichotróp anyagként minősített gyógyszer ■ orvosi rendelvény nélkül kiadható gyógyszer ■ forgalombahozatali engedéllyel rendelkező gyógyszer ■ gyógyszer- nagykereskedelmi tevékenység ■ gyógyszerellátási szaktevékenység ■ gyógyszergyártási tevékenység ■ lakossági gyógyszerellátás ■ gyógyszer-nagykereskedelmi engedély ■ gyógyszergyártási engedély	2005	új	2005. évi XCV. tv.
gyógyszer-kiskereskedelem ■ gyógysertzámogatás ■ referenciagyógyszer ■ gyógyszerhatóanyag ■ gyógyszernyilvántartás ■ fiókgyógyszertár ■ kézigyógyszertár ■ közforgalmú gyógyszertár ■ intézeti gyógyszertár ■ különkeres gyógyszer ■ terápiás hatású gyógyszer ■ gyógyszernek nem minősülő gyógyhatású készítmény ■ közfinanszírozásban részesülő gyógyszer ■ közfinanszírozott gyógyszerek ■ a gyógyszer napi terápiás költsége ■ gyógyszer-kiskereskedelmi forgalmazás ■ gyógyszerrendelési gyakorlat ■ gyógyszerellátó tevékenység ■ kiskereskedelmi gyógyszerellátó tevékenység ■ közvetlen lakossági gyógyszerellátás ■ lakossági gyógyszerellátási feladat ■ gyógyszerellátási garancia ■ támogatott gyógyszerek teljes köre ■ speciális támogatású gyógyszerek ■ támogatott hatóanyagú gyógyszerek ■ gyógysertzámogatási előirányzat ■ egyedi méltányosság alapján támogatott gyógyszer ■ a gyógyszer társadalombiztosítási támogatásba való befogadási kérelme ■ a befogadott és támogatással forgalmazott gyógyszer ára ■ a befogadott gyógyszer támogatásból való kizárása ■ a támogatásból kizárt gyógyszerek köre ■ hatóanyag-alapú fix összegű támogatási csoportba tartozó gyógyszer ■ terápiás fix elven működő támogatási csoportba tartozó gyógyszer ■ a gyógyszer támogatással csökkentett fogyasztói ára = térítési díj ■ alacsonyabb közfinanszírozás alapjául elfogadott árú gyógyászati segédeszköz ■ referencia-gyógyászatisegédeszköz ■ gyógyszeres gyógyászatisegédeszköz-rendelés ■ a gyógyászati segédeszközök kiskereskedelmi forgalmazása ■ egyedileg, méretre készített gyógyászati segédeszközök gyártása ■ gyógyászati segédeszközök kölcsönzési díjához nyújtott támogatás ■ orvosi vényre/vény nélkül kiadható gyógyszer ■ vényadatok feldolgozása ■ tárgyhavi vényforgalmi adatok	2006	új	2006. évi XCVIII. tv.

IRODALOM

Gerstner Károly 2003. *A magyar nyelv szókészlete*. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 117–158.

Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk) 2005. *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.

Mészáros Ágnes 2009a. Az egészségügyi szolgáltatások szakszókincsének kialakulása és módosulása. *Magyar Orvosi Nyelv* 9/1: 29–35.

Mészáros Ágnes 2009b. A gyógyszerek és a gyógyászati segédeszközök szakkifejezéseinek módosulása az egészségbiztosítási szakszókincsben. *Magyar Orvosi Nyelv* 9/1: 36–39.

Mészáros Ágnes 2009c. A társadalombiztosítás és az egészségbiztosítás szavainak eredete. *Alkalmazott Nyelvtudomány* IX/1–2: 17–33.

Mészáros Ágnes 2009d. Általános és korlátozott használatú elemek az egészségbiztosítási szakmai nyelvhasználatban. In: F. Silye Magdolna (szerk.): *PORTA LINGUA-2009. Cikkek, tanulmányok a hazai szaknyelvroktatásról és -kutatásról*. Debrecen, 83–96.

Mészáros Ágnes 2010. Az egészségbiztosítás pénzügyi ellátásait kifejező szakszókincs eredete. *Magyar Orvosi Nyelv* 9/2: 72–75.

A Magyar társadalmi biztosítás története. Az Országos Munkásbiztosító Intézet kiadványai. 11. füzet. 1928. Pallasz Rt. nyomdája, Budapest.

Propper Sándor 1918. A munkásbiztosítás reformjához. *Szocializmus* XI/11–12: 462–466.

<http://www.nyest.hu/hirek/mit-varhatunk-az-uj-magyar-etimologiai-szotartol>.